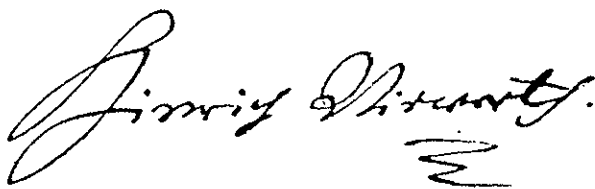

Hinrich Niewerth — lutenist vid det svenska hovet

Av KENNETH SPARR

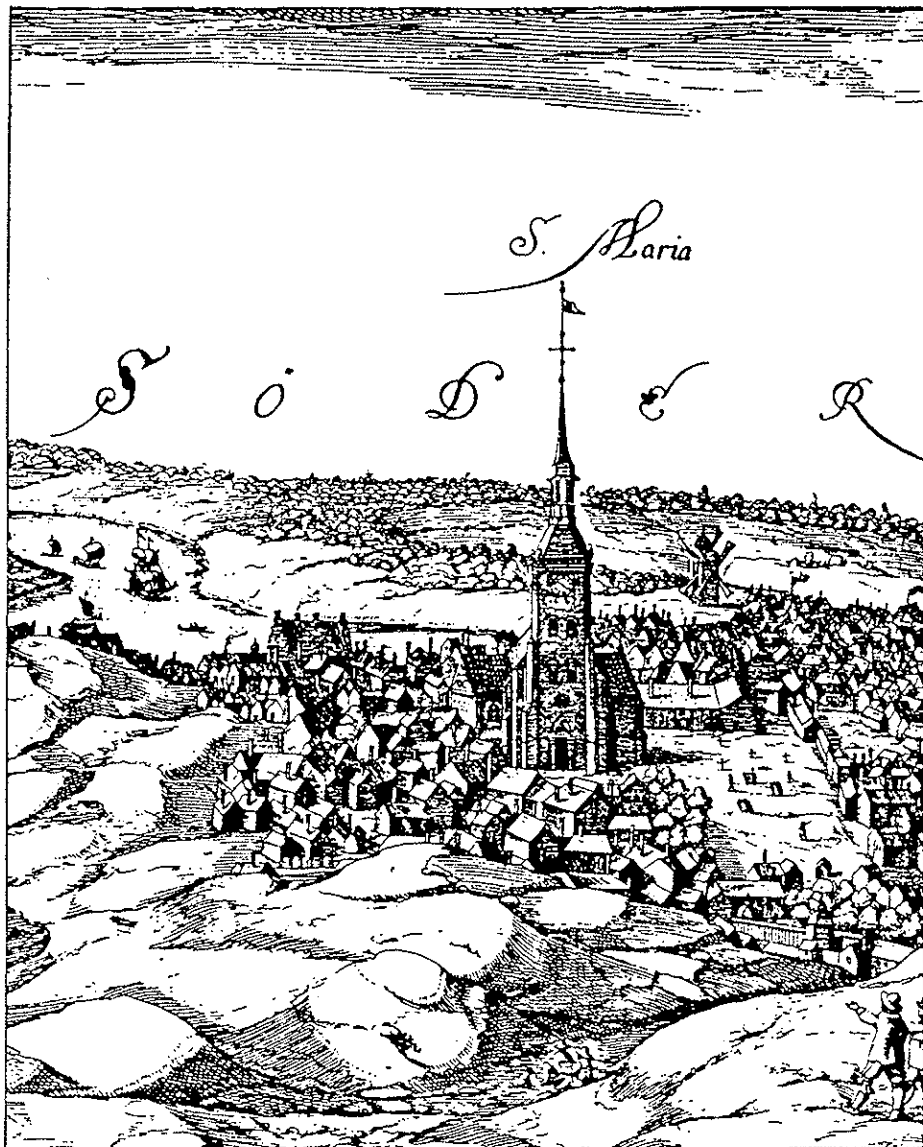
Genom Erik Kjellbergs avhandling "Kungliga musiker i Sverige under stormaktstiden . . ." vet vi åtskilligt om musiklivet vid det svenska hovet mellan 1620 och 1720.¹ Bland musikerna fanns många lutspelare och en av dem var Hinrich Niewerth. Anledningen till att uppmärksamma honom särskilt är att han också lämnat en del musik efter sig och kanske kan vi så småningom få lyssna till några smakprov i Musica Sveciae-serien.

Som så många andra av den svenska stormaktstidens musiker var Niewerth "importerad". Stavningen varierar både av hans förnamn (Hinrich, Hindrich) och hans efternamn (Niewerth, Neuwerth, Niewardt och Niewardh). Hans egenhändiga namnteckning återges i bild 1. Niewerth anställdes som "musicant och lutenist" vid det svenska hovkapellet från den 1 januari 1666 och blev trogen sin tjänst till sin död någon gång före 1699. 33 års tjänst är minst sagt imponerande, men också ett uttryck för stabiliteten i hovkapellet efter drottning Kristinas abdikation 1654. Något beställningsbrev för Niewerth tycks inte vara bevarat och vi saknar kunskap om varifrån han kom. Kanske var det norra Tyskland och släktanknytning kan möjligen finnas med lutenisten Bernhardt Neuwirth, verksam i Halle i Weissenfels 1658—1677.² Enligt Kjellberg fanns också en stadsmusikant i Reval vid namn Heinrich Niewerth, men denne var verksam tidigare, 1631 och 1636, och är sannolikt inte identisk med vår Niewerth.

Hinrich Niewerths egenhändiga namnteckning. Stockholms stadsarkiv Civ. akt. 1697:61.

Den 22 november 1666 gifte sig Niewerth med Ursula Düben, yngre syster till Gustav Düben d ä, hovkapellmästare vid denna tid. Vigseln ägde rum i Tyska kyrkan och där kom också Hinrichs och Ursulas tre döttrar senare att döpas. Möjligen var det Düben d ä som rekryterade Niewerth till sitt kapell. Enligt 1676 års mantalslängd bodde familjen Niewerth då med två pigor i hus nr 111 i stadens södra kvarter, möjligen nuvarande kvarteret Penelope med adress Kåkbrinken i Gamla stan. Huset ägdes 1676 av skraddarmästaren Johan Londt. Niewerths ekonomi synes ha varit god ty i mars 1680 köper han en gård av Anna

Maria Magdalena kyrka och dess omgivningarna på Södermalm i Stockholm. Detalj från en gravyr av Sigismund von Vogel ca 1650.

Schönfelt, änka efter assessorn i kommerskollegiet Greger von Schönfelt. Strax därefter hade Niewerth också lånat ut 10 955 daler kopparmynt till residenten H G Rothlieb och dennes hustru Maria Silfwersparre. Lånet till Rothlieb och dennes hustru bestod av tre kortfristiga obligationer och Niewerth krävde återbetalning av dessa 1696. Niewerths nyförvärvade egendom låg, på fri och egen grund, mellan salige kammarrådet Wilhelm Drakenhielms och brännvinsbrännaren Per Larssons gårdar i kvarteret Rosendal straxt intill Maria Magdalena kyrka och Hornsgatan. Niewerth betalade 12 000 daler kopparmynt för gården och han disponerade alltså vid denna tid nästan 23 000 daler kopparmynt, en anmärkningsvärt hög summa med tanke på att hans årslön vid hovkapellet uppgick till ca 1 500 daler kopparmynt. Han hade också hamnat i ett kvarter med välbärgat folk: kvarteret Rosendal hörde till de mest tjänartäta på Södermalm under 1600-talet.³ Fastigheten på Hornsgatan fanns i familjen Niewerths ägo åtminstone till 1702 och inneboende var bl a hovmusikanten Conrad Bohn d y. Strax före sin död fick Niewerth ut sin resterande lön från hovet, 862:16 daler silvermynt, och samtidigt tvistade han om fordringar i den avlidne ceremonimästaren Anders Grönbergs lön och egendom.

Medlemmar ur hovkapellet vid den avslutande banketten 1672. Detaljer ur en gravyr från ca 1680 av G C Eimmart baserad på en teckning av David Klöcker Ehrenstrahl.

Inget speciellt är känt om Niewerths arbete vid hovkapellet. Han var dock anställd på den vanliga lönestaten och hade därmed något lägre lön än vissa av sina lutaspelande kolleger utom ordinarie stat. Några av de senare hörde för övrigt till de absolut bäst betalda musikerna över huvud taget under stormaktstiden. Niewerth var dock inte dåligt avlönad: med 450—500 daler silvermynt per år låg han relativt högt i hovkapellet. Detta hade vid denna tid 16—18 musiker anställda och av dessa var två lutenister. Den andre lutenisten, med det svenskt klingande namnet Johan Bengtsson, hade en något lägre lön än Niewerth: 300—400 daler silvermynt. Vi kan anta att de båda lutenisterna deltog i hovkapellets ordinarie arbete, som i några beställningsbrev beskrivs sålunda: ". . . in der Kirchen, zue hoffe und zue Dische, auch sonsten an Ort vnd stelle, wo Wirs befehlen oder befehlen lassen werden, zue wasser vnd lande, bey Tagk undt nacht, mit seinen Instrumenten vliessigk vfwarten vndt in seiner Kunst vnvordrossen zue Jederzeit sich betzeigen . . .". Hovkapellet fanns naturligtvis på plats vid alla rikshögtider, ibland förstärkt med andra musiker. Speciellt bör vi här uppmärksamma festligheterna i samband med Karl XI:s trontillträde 1672. Från den avslutande banketten berättas att "Rund umbher im Saal waren Chöre und logen, von welchem man die Heerpawcken Trompetten und andere schöne Music hörete . . .". Från detta tillfälle finns också en intressant bild bevarad, som visserligen inte färdigställdes förrän omkring 1680, men dess dokumentariska värde styrks av att det antal musiker som återges stämmer exakt med numerären i hovkapellet 1672. Bilden visar bl a två lutenister (se bild 31) och möjligen ser vi här Niewerth och Johan Bengtsson. Musikerna i hovkapellet hade också arbetsuppgifter utanför hovet, inte minst i Tyska kyrkan. De har möjligen också arbetat som musklärare m m. Kanske undervisade Niewerth Gustav Düben d y på luta, trots att vi inte har några skriftliga belegg. Düben d y studerade senare luta i Paris och var anställd som lutenist i hovkapellet 1685—1688.

Med stor sannolikhet spelade Niewerth inte enbart luta utan skrev också musik för instrumentet. I luttabulaturhandskriften Mus. saec. XVII-54, Rostocks universitetsbibliotek, finns nämligen några satser av intresse i sammanhanget:

Sidan	Titel/kompositör
57	Pavane d'Espagne par N. W.
65	Allemande NeuWart
66	Courante NeuWart
67	Sarabande NeuWart
124	Courante de la Royne mise par Henry
148	Chanson Si vous me voulez me guerir mise par N W
196f	Courante de Hen. NeuWert

Sambanden mellan dessa satser har observerats av Klaus-Peter Koch i inledningen till faksimilutgåvan av Rostock-handskriften, men Koch har inte närmare kunnat identifiera kompositören.⁴ Koch har heller inte känt till Wallace John Raves avhandling "Some Manuscripts of French Lute Music 1630—1700 . . .", som innehåller den hittills mest omfattande beskrivningen av Rostock-handskriften.⁵ Rave har dock misstolkat namnen "NeuWert" och "NeuWart": han skriver "Keuwert" och "Keuwart" och därmed ser han heller inget samband mellan "N W" och "NeuWert". Jag menar att mycket talar för att "Hen. NeuWert" är identisk med Hinrich Niewerth, lutenist vid det svenska hovkapellet. Jag vill dock inte gå så långt som utgivarna av "Oeuvres des Dubut" gör. De antyder i sin beskrivning av Rostock-handskriften att Neuwert "utan tvivel" har sammanställt denna, men de presterar dock ingen bevisning för att så skulle vara fallet.⁶

Detta leder oss naturligtvis till frågan om Rostock-handskriftens ursprung och datering. Raves hypotes är att den kan dateras till 1660-1670 och är anlagd i Tyskland.⁷ Utgivarna av "Oeuvres des Dubut" menar att den kommer från Elsass och hänvisar till de många satserna av Strobel och Gumprecht.⁸ Koch håller med men pekar samtidigt på ett flertal polska danser, två intavoleringar av sånger komponerade av Heinrich Albert (verksam i Preussen omkring 1630) och två satser med svensk anknytning: "La Suedoise" och "Courante svedoise de du Faut". Detta tyder på att handskriften kan ha tillkommit i den tyska delen av Östersjö-området, men Koch är försiktig nog att inte närmare försöka fastställa dess ursprung.⁹ Det finns dock ytterligare detaljer som kan vara av betydelse i sammanhanget: de många satserna av Bechon i handskriften. Bechon var lutenist/kompositör med en mycket dunkel biografi. I René Millerans lutbok nämns "Msr Bechon: les 2 freres" och en Bechon var lutenist vid det svenska hovet 1644—1647.¹⁰ Enligt min uppfattning talar det mesta för att Rostock-handskriften verkligen har ett nordtyskt ursprung. Kochs uppfattning om handskriftens datering stämmer väl överens med Raves och han visar att den måste ha anlagts efter 1668.¹¹

Vid tiden för Rostock-handskriftens tillkomst arbetade Niewerth i Sverige och förekomsten av hans lutmusik tillsammans med nästan alla de främsta lutkompositörerna från 1600-talet väcker naturligtvis många frågor och inspirerar till sökande efter ytterligare musik av honom. De få satserna i Rostock-handskriften av Niewerths hand visar på en kompetent kompositör väl förtrogen med den franska lutmusiken. Som Rave redan visat finns det konkordanser i MS II.6.24 (Musikbibliothek der Stadt Leipzig) till couranten och sarabanden på sidorna 66—67 i Rostock-handskriften.¹²

Den sats i Rostock-handskriften som är mest tveksam i sin attribuering till Niewerth är "Courante del Royne mise par Henry". Namnet "Henry" förekommer också i MS 279152 (Bibliothèque Municipale, Besançon, "Saizenays lutbok I") där man på sidan 150 hittar en "La Promenade de Mr Henry". En konkordans till denna finns i MS Vm⁷ 6214 (Bibliothèque Nationale, Paris) och här attribuerad till en "Enriq" enligt Rave.¹³ Michel Brenet anger stavningen "Enricj".¹⁴ Hur som helst, denna ofranska stavning pekar på en kompositör av icke-franskt ursprung. Av intresse i sammanhanget, om än av inte särskilt stort bevisvärde, är att en variant av namnet förekommer i en klavertabulaturhandskrift (Katedralskolans musiksamling 493b, Stifts- och landsbiblioteket i Skara). Här finns en sats med titeln "Sarabande Henrecy". Denna handskrift är anlagd av Gustav Düben d ä, Niewerths sväger, och den kan dateras till 1659 (några satser är infogade senare, inkluderande tabulatur för gitarr). Handskriftens innehåll tyder på att Düben kände till musik av Gaultier, Pinel och Mercure.¹⁵ Det är tänkbart att handskriften användes för undervisningsändamål vid änkedrottning Hedvig Eleonoras hov omkring 1660—1670. Vi känner till en gitarrlärare mellan 1671 och 1673, Jean l'anis, en oidentifierad lutlärare från 1662 och Gustav Düben själv undervisade på klavikord. Düben fick också betalning för reparation av en gitarr och för ett paket lutsträngar.¹⁶ Sambandet mellan Hinrich Niewerth och "Henry" (Enriq, Henrecy) är naturligtvis mycket osäkert. Namnet var inte ovanligt, men någon lutenist/kompositör med detta *efternamn* är, mig veterligen, inte känd. Några av attribueringarna kan möjligen hänföras till Henry de Launay, men av honom finns endast bevarad en allemande i Millerans lutbok. En annan möjlighet är att "Henry" står för Henri de Lenclos, som dock inte lämnat efter sig något verk.

I Millerans lutbok finns också en annan detalj, som möjligen kan vara av ett visst intresse. Här finns en känd förteckning över "les principaux de ces maitres", dvs lutenister och lutkompositörer. Bland dessa nämns en "Mr Niver". Milleran har uppenbarligen haft god kunskap även om tyska lutenister: Reusner, Kremberg, Strobel, Gumprecht, Raveneau

(?), Otto (?), Berens (?).¹⁷ "Niver" kan naturligtvis stå för Guillaume Gabriel Nivers, den berömde organisten, som 1666 publicerade en lärobok för sång och gitarr, men Rave håller detta för mindre troligt.¹⁸ Sambandet mellan "Mr Niver" och Hinrich Niewerth är möjligt, men kan inte fastställas.

Många frågetecken återstår, men möjligen har vi i Hinrich Niewerth identifierat ännu en av de många "minor composers" som förekommer så rikligt i luttabulaturhandskrifter från 1600-talet. Niewerths musik ger ett gott exempel på det stora inflytande den franska lutmusiken utövade över hela Europa under detta århundrade. Närvaron av Niewerths musik i Rostock-handskriften, en av de viktigaste och mest omfattande tabulaturhandskrifterna, visar på en viss berömmelse. Hans anställning vid det svenska hovet har förmodligen något isolerat honom från huvudströmningarna i den europeiska lutmusiken och de bevarade satserna är sannolikt tillkomna före mitten av 1660-talet.

Som exempel på hans musik återges nedan i faksimil en liten "svit", bestående av en allemande, en courante och en sarabande, hämtad ur Rostock-handskriften.

65.
Allemande NeuWart. 34

Allemande NeuWart ur Rostock-handskriften.

66.
Courante NeuWart

Courante NeuWart ur Rostock-handskriften.

67.
Sarabande de NeuWart. Accord.

Sarabande de NeuWart ur Rostock-handskriften.

Noter

Uppsatsen har tidigare varit publicerad i *The Lute* 1984, del 2, under titeln "Hinrich Niewerth — Lutenist at the Royal Swedish Court".

- ¹ **Kjellberg, E**, Kungliga musiker i Sverige under stormaktstiden, Uppsala 1979. Om inte annat anges har all biografisk information om Niewerth och uppgifter om hovkapellet hämtats ur denna avhandling.
- ² **Werner, A**, Städtische und fürstliche Musikpflege in Weissenfels bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Leipzig 1911 ss. 58 och 62.
- ³ **Meyerson, A**, Befolkningen på Södermalm år 1676. Samsundet S:t Eriks årsbok 1943 s. 96.
- ⁴ **Französische Tänze und Arien für Laute**. Faksimileausgabe nach der handschriftlichen Tabulatur Mus. saec. XVII-54 der Universitätsbibliothek Rostock. Mit einer Einführung von Klaus-Peter Koch. Leipzig 1983.
- ⁵ **Rave, W J**, Some Manuscripts of French Lute Music 1630—1700. An Introductory Study. Opublikerad avhandling. University of Illinois 1972 s 215—227.
- ⁶ **Dubut**, Oeuvres. Edition et transcription par Monique Rollin et Jean-Michel Vaccaro. Paris 1979 s. XXVII.
- ⁷ **Rave** op cit ss 224 och 242
- ⁸ **Dubut** op cit s XXVII
- ⁹ **Französische Tänze . . .** op cit s 9—10
- ¹⁰ **Manuscrit Milleran**. Tablature de luth française c 1690 (Bibliothèque Nationale, Paris, Rés. 823). Genève 1976 fol. 2. **Kjellberg** op cit s 378—379
- ¹¹ **Französische Tänze . . .** op cit s 14
- ¹² **Rave** op cit ss 142 och 371
- ¹³ *ibid* s 261
- ¹⁴ **Brenet, M**, Notes sur l'histoire du luth en France, Rivista Musicale Italiana 6 (1899) s 24
- ¹⁵ **Rudén, J O**, Music in tablature. Stockholm 1891 s 65
- ¹⁶ **Kjellberg** op cit s 274—277
- ¹⁷ **Manuscrit Milleran** op cit fol. 2
- ¹⁸ **Rave** op cit s 267